

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра культурології

Курсова робота
освітньо-кваліфікаційний рівень – бакалавр

на тему: **«ІДЕЯ УНІВЕРСИТЕТУ У 20 СТОЛІТТІ ЗА РОБОТАМИ «МІСІЯ
УНІВЕРСИТЕТУ» ХОСЕ ОРТГЕГІ-І-ГАССЕТА І «ІДЕЯ УНІВЕРСИТЕТУ»
КАРЛА ЯСПЕРСА»**

Виконала:
студентка 3-го року навчання,
спеціальності 034 Культурологія
Пліщенко Анастасія Віталіївна

Керівник
Довга Лариса Михайлівна
доктор філологічних наук

КИЇВ 2020

ЗМІСТ

Вступ

Розділ 1: ІСТОРІЯ ІДЕЇ УНІВЕРСИТЕТУ У ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

Розділ 2: ІСПАНСЬКЕ ПРОСВІТНИЦТВО ХОСЕ ОРТЕГИ-І-ГАССЕТА

Розділ 3: ІДЕЯ УНІВЕРСИТЕТУ КАРЛА ЯСПЕРСА

Розділ 4: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РОБІТ «МІСІЯ УНІВЕРСИТЕТУ»

ХОСЕ ОРТЕГИ-І-ГАССЕТА ТА «ІДЕЇ УНІВЕРСИТЕТУ» КАРЛА ЯСПЕРСА

Висновки

Бібліографія

ВСТУП

Наукова робота присвячена вивченню ідеї університету у філософському дискурсі 20 століття. За основу взято роботу Хосе Ортеги-і-Гассета «Місія університету» (1930) і Карла Ясперса «Ідея університету» (1946). Під ідеєю університету розуміємо трактування основних завдань вищого навчального закладу вченими і мислителями, які працювали над цією проблемою.

Постійне зацікавлення організацією освітнього процесу в університеті пояснюється тим, що вища освіта як така, а також навчальні заклади як інституції, відгравали важливу роль у формуванні соціального та культурного простору. Зміна типу освітніх практик завжди була пов'язана зі змінами, які відбувалися в соціальному та політичному житті Європи, а також з рівнем розвитку науки і технологій.

Важливість теми місії університету є актуальною і сьогодні. Тому розуміння концепцій попереднього століття є однією з умов ґрунтовнішого усвідомлення завдань університету сьогодні, адже ідеї, які були висунуті філософами впродовж розвитку освітнього процесу, також покладені в основу сучасних університетів. Знайомство з головними тезами філософських концепцій допоможе краще зрозуміти, який фундамент покладено в основу організації сучасної університетської освіти, які ідеї минулого залишаються актуальними, а які стають анахронічними.

Метою даного дослідження є відтворення картини формування ідеї університету у першій половині 20 століття задля визначення витоків сучасної університетської освіти. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

- проаналізувати витoki ідеї університету в Європі від епохи Середньовіччя до Новітнього часу;

- детально зупинитися на формуванні ідеї університету в межах 19-20 століття (В. фон Гумбольдт, Ф. Ніцше, Ортега-і-Гассет Карл Ясперс, Т. Адорно);
- проаналізувати роботу Хосе Ортеги-і-Гассета «Місія університету» (1930) та висвітлити основні тези, які характеризують ідею університету на початку 20 століття в Іспанії;
- проаналізувати роботу Карла Ясперса «Ідея університету» (1946) та висвітлити основні тези, які характеризують ідею університету на початку 20 століття;
- порівняти основні положення робіт Ортеги-і-Гассета та Карла Ясперса і виявити їхні спільні та відмінні риси.

Об'єктом дослідження є формування ідеї університету у європейському філософському дискурсі 20 століття. Предмет дослідження становлять роботи двох мислителів 20 століття Хосе Ортеги-і-Гассета та Карла Ясперса – «Місії університету» (1930) та «Ідеї університету» (1946).

Як було зазначено, висвітлення цілей університету було предметом дослідження мислителів, таких як : В. фон Гумбольдт, Дж. Ньюмен, Ф. Ніцше, Х. Ортега-і-Гассет, Т. Адорно, Б. Рідінгс, К. Ясперс, Р. Барнетт і т.д. Результатом визначення основних ідей університетської освіти стало побудова теорій, які виділяли цілі університету. Німецький філософ і теоретик освіти В. фон Гумбольдт є автором класичної моделі університету. Т. Адорно своє бачення освітнього процесу в університеті виклав у теорії напівосвіти. Р. Барнетт у своїй інаугураційній лекції під назвою «Осмислення університету» (25 жовтня 1997 року) розмірковує про «смерть університету»: ідею, яка є розповсюдженою серед філософів кін. 20 століття. Х. Ортега-і-Гассет вибудовує ідею передачі культури на базі університетської освіти. Карл Ясперс відомий акцентуванням саме на науковому пізнанні в університеті.

Основними методами, за якими буде реалізовуватися робота, є: історичний, порівняння, аналітичний, описовий.

Так як дослідження стосується філософського дискурсу 20 століття, джерельною базою виступатимуть роботи Ортеги-і-Гассета «Місія університету» та Карла Ясперса «Ідея університету». Окрім основних робіт, буде розглянуто монографії та статті, присвячені темі університетської освіти у певному історичному проміжку, національних систем освіти західноєвропейських країн, розглянуто деякі з теорій університетської освіти на базі робіт філософів 19-20 століття, розглянуто деякі роботи обраних філософів, на яких побудовано їх бачення основних задач університетської освіти.

До аналізу ідеї університету в поглядах мислителів 20 століття зверталася низка сучасних дослідників. Ми у даній роботі скористалися працями як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників: Мещанінов О.П. [8], Яковлев А. О. [29], Локшина О. І. [7], Рідгінс Б. [17], Барнетт Р. [19], Саприкін Д.Л. [21], Колліні С. [24] та ін.

Робота складається з трьох основних розділів. У першому розділі буде розглянута історія університетської освіти із висвітленням основних концепцій відповідно до епохи. Другий і третій розділи присвячені аналізу робіт Ортеги-і-Гассета та Карла Ясперса, із висвітленням основних тез, встановленням особливостей концепцій та оглядом того, що могло сприяти формуванню бачення ідеї університету обраних філософів. Четвертий розділ присвячений порівняльному аналізу філософських концепцій, викладених у зазначених роботах.

Розділ 1: ІСТОРІЯ ІДЕЇ УНІВЕРСИТЕТУ У ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

Історія західноєвропейського університету бере свій початок з епохи Середньовіччя. Середньовічний університет характеризувався ідеєю «корпоративності»; тобто, існувало і активно поширювалося бачення університету як організації людей, об'єднаних спільною метою (за однією з концепцій університету - для пошуку істини світобудови). В етимології слова «університет» також вбачається нагадування про «універсум» (від лат. *Universum*) – світ, який уявляється впорядкованою системою об'єктів та явищ. Корпоративність середньовічного університету втілювалася в певних правилах, які вирізняли студентство, так і в існуванні особливої університетської культури (фольклор, традиції, практики).

У добу Відродження ідея університету зазнає змін; трансформується новий запит епохи – до пошуку істини, продиктованої теологічною спрямованістю всіх соціальних і культурних процесів, приєднуються вимоги світської культури. Поступово, університет позбувається своєї середньовічної схоластичної традиції; Просвітництво формує нові ідеї університетської освіти, виходячи з економічних відносин. Ідея вищого навчального закладу доби Просвітництва та Нового часу полягає в усвідомленні освіти як необхідного чинника кар'єри. Наприклад, освітня реформа у Франції стосувалася чіткого диференціювання освітніх закладів з певною метою; у такій системі на університет покладалася місія підготовки державних службовців та викладачів.

Новим епізодом в історії західноєвропейського університету стає його прагнення до реформ національних освітніх систем. Міркування про ідею університету знаходимо в роботах багатьох філософів і теоретиків освіти. Наприклад, у Пруссії роздуми про університет є предметом зацікавлення філософів І. Канта, Г. Гегеля, І. – Г. Фіхте.

Варто особливо виділити німецького філософа й педагога Вільгельма фон Гумбольдта (1767-1835). Свої бачення він виклав у меморандумі «Про

внутрішню і зовнішню організацію наукових установ в Берліні»(1809). Таким чином, гумбольдтівська модель університету (у 19 ст. освітня концепція Гумбольдта набуває назви класичної моделі університету) реформує національну систему освіти Прусії. За основними тезами гумбольдтівської моделі існували західноєвропейські університети як у 19-20 столітті, так і в сучасних системах освіти. Класичний університет за Гумбольдтом – це триєдність задач : передача (викладацька діяльність), розширення (науково-дослідницька діяльність) та використання знань¹.

Продовжуючи тему національних освітніх систем і основних концепцій університетської освіти, варто згадати і про англійську систему освіти. Новітнє бачення англійського університету у роботі «Ідея університету»(1852) виклав Дж. Ньюмен. У ньюменівській моделі (напротивагу гумбольдтівській) відбувається деякий відхід від наукової діяльності університету. Ньюменівський університет має за місію розвиток мисленнєвих навичок та виховання студентства².

Університет 20 століття нерозривно пов'язаний із поняттям «індустріального суспільства». Таким чином, університет став розглядатися виключно з утилітарних функцій (професія, освітній процес необхідний для розвитку промисловості). В роботах інтелектуалів 20 століття подібне бачення ідеї університету знаходить критику – так, наприклад, університет, покликаний для вдоволення запитів промисловості внаслідок індустріального розвитку продукує обмежену особистість. У філософів Ортеги-і-Гассета та Г. Маркузе подібний наслідок індустріального суспільства відображається в понятті «людина маси» (або «одновимірна людина»)³. Тобто, людина, яка випускається з університету, є обмеженою лише своєю професією. Відтак, Ортега-і-Гассет, у своїй роботі «Місія університету», основні тези якої розглянуті у наступному розділі, закликає до всезагального розвитку особистості в університеті: окрім навчання професії, університет має

¹ Цзоу Ченчжан. - Генеза університету як соціокультурного феномену / Ченчжан. Цзоу // Філософські обрії. - 2016. - Вип. 35. - С. 174-183. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FiloFilo_2016_35_20

² Там само.

³ Там само.

навчати культурі і розширювати свій науковий потенціал. Відтак, за моделлю Ортеги-і-Гассета, університет має відштовхуватися не від запитів індустріального суспільства (оволодіння знаннями виключно своєї професії) і не від викладачів – а від студента та його можливостей.

Як було зазначено раніше, предметом міркувань для філософів у різні часи було значення, функції й цілі університету. У 20 столітті тема, яким має бути вищий навчальний заклад, щоб відповідати запитам свого часу, набула певної актуальності. Це бачимо у роботах багатьох мислителів кінця 19 – початку 20 століття. Перед тим, як перейти до детального огляду концепцій Ортеги-і-Гассета і Карла Ясперса, варто зобразити деякі з популярних концепцій університетської освіти у філософському дискурсі.

Насамперед варто зазначити, що мислителі кін. 18-поч.19 століття надають нове бачення освітнього процесу. Протиставляючи традиції виділяти лише викладача і знання, як одні з основних складових університетської освіти, вони зробили акцент саме на учневі в освітньому процесі⁴. В філософії Ортеги-і-Гассета, іспанського мислителя початку 20 століття, однією з основних тез, з яких вибудовується його бачення місії університету, належить індивідуальній складовій – а саме, побудові навчального процесу, виходячи з можливостей середнього студента; прагнення навчити його не тільки професійним навичкам, але й культурі; заохочення щодо наукових досліджень, однак враховуючи можливості й здібності студента тощо.

Фрідріх Ніцше у своїй роботі «Про майбутнє освітніх установ» (1871-1872) зробив певний висновок щодо змін в університетській освіті. На його думку, школи в Германії 19 століття перетворилися в «установи життєвої необхідності»⁵. Під цим терміном філософ мав на увазі відхід від раніше панівного просвітництва, яке панувало в школах та університетах (що і визначало основну мету цих навчальних установ) до образу закладів, які

⁴ Ковалева Е. Н. МИССИЯ УНИВЕРСИТЕТА: ОТ КОНЦЕПЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ ВИЛЬГЕЛЬМА ФОН ГУМБОЛЬДА ДО ТЕОРИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА / Е. Н. Ковалева. // ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ. – 2014. – С. 58–66.

⁵ Там само.

існують задля обслуговування «економіки, технологій, управління» : «Це поширення (освіти) відноситься до числа улюблених політико-економічних догматів сьогодення. Якомога більше знання і освіти, звідси можливо великі розміри виробництва і споживання, а звідси можливо велика сума щастя - так приблизно свідчить формула. Тут мета і результат освіти - користь, вірніше, нажива, можливо великий грошовий прибуток. Освіта визначається цим напрямком приблизно як сума знань і умінь, завдяки якій тримаються «на рівні свого часу», знають всі дороги до найлегшого видобутку грошей, володіють всіма засобами, які сприяють спілкуванню між людьми і народами»⁶. Варто зазначити, що вже в середині 20 століття ідеї Ф. Ніцше відобразилися у філософії Теодора Адорно; у Т.Адорно роздуми про стан освіти сформувалися у теорію напівосвіти, «занепаду освіти»⁷. Зрештою, від класичного бачення університету, де вищий навчальний заклад є одним з головних творців культурного й суспільно-політичного життя, наразі освітній процес став «культурною індустрією», а сам університет (за оцінками мислителів) – підприємницькою структурою із різним набором функцій (освіта, академічна підготовка, наукові дослідження тощо)⁸.

Таким чином, на початку 20 століття університет в роботах мислителів, базувався на просвітницькій концепції фон Гумбольдта з його моделлю класичного університету, де насамперед акцентувалося на особистості студента в освітньому процесі. Університет мав бути такою установою, де освітній процес сприяв би розвитку та формуванню самостійної особистості шляхом дотримання трьох принципів – передачі, розширення та використання знання. Університет для студента був місцем, яке мало б всіляко підтримувати його самореалізацію – набуття відповідних навичок, адаптація до змін на ринку праці тощо. Також новаторським для 19 століття (і більш прийнятним, проте не поширеним явищем) був заклик фон

⁶ Ніцше Ф. "О будущности наших образовательных учреждений" [Електронний ресурс]. – 1871. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.nietzsche.ru/works/main-works/bildung/>.

⁷ Адорно Т. ТЕОРИЯ НАПІВОСВІТИ. // Філософія освіти. Philosophy of Education.. – 2017. – С. 128–152.

⁸ Ковалева Е. Н. МИССИЯ УНИВЕРСИТЕТА: ОТ КОНЦЕПЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ ВИЛЬГЕЛЬМА ФОН ГУМБОЛЬДТА ДО ТЕОРИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА / Е. Н. Ковалева. // ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ. – 2014. – С. 63.

Гумбольдта на освіті для всіх (без поділу на знатність походження). Надалі, акцент на індивідуальному знаходимо і у Ортеги-і-Гассета, і у Карла Ясперса – мислителів 20 століття.

Розділ 2: ІСПАНСЬКЕ ПРОСВІТНИЦТВО ХОСЕ ОРТЕГИ-І-ГАССЕТА

Хосе Ортега-і-Гассет (1883-1955), іспанський філософ і есеїст, є автором тексту «Місія університету» (1930). Базою для написання есе, в якому викладено основні бачення ідеї університету, стали його філософська й викладацька діяльність. Ортега-і-Гассет підійшов до цього питання з боку інтелектуала й мислителя; це бачимо у побудові аргументації на основі його власної філософії, введенні своїх понять. Як автор таких книг, як «Людина і люди», «Повстання мас», «Дегуманізація мистецтва» і т.д., Ортега-і-Гассет часто покликається на свої філософські твори. Також мислитель завідував кафедрою метафізики у Мадридському університеті, тому міг бачити проблеми освітнього процесу в університеті як безпосередній учасник.

Перед тим, як розпочати виклад основних тез роботи «Місія університету», варто відмітити історичний контекст, коли було створено есе (адже Ортега-і-Гассет розпочинає «Місію університету» з міркування про глобальні процеси всередині іспанської держави).

Основне питання, яке поставало в історичному контексті, стосувалося шляху розбудови Іспанії. М. А. Гусаковский, автор передмови до видання «Місії університету»⁹, даючи невеликий огляд історичному контексту написання роботи, вказує на покоління 1898 року. Тогочасне становище описується дуалістичними уявленнями про свою країну, як в контексті зовнішньої політики, так і внутрішньої ситуації. З одного боку, славетне минуле Іспанії, де вона – одна з передових колоніальних європейських держав; з іншого, отримавши поразку у війні з США і втративши колонії, вона перетворюється у «провінційну європейську державу»¹⁰. Щодо внутрішньої ситуації, розкол у свідомості іспанських громадян стосується ідентифікації своєї держави: з одного боку, традиційна Іспанія, із переважанням релігійного впливу та консервативними настроями, а з іншого – можливість Іспанії піти шляхом європейського розвитку. Варто зазначити,

⁹ Ортега-и-Гассет, Х. Миссия университета/ Х. Ортега-и-Гассет ; пер. с исп. М. Н. Голубевой ; ред. Перевода А. М. Корбут ; под общ. Ред. М. А. Гусаковского. – Мн. : БГУ, 2005. – С. 8.

¹⁰ Там само.

що в своїй роботі Ортега-і-Гассет наголосив на необхідності взяти до уваги саме європейський шлях розвитку університетів. Розуміння цієї позиції виходить з деяких біографічних відомостей мислителя, який протягом довгого періоду часу навчався за кордоном (у Німеччині), а в Іспанії був популяризатором європейської філософської думки (у видавництві «Західний журнал», засновником якого виступив Ортега-і-Гассет, вийшла друком серія «Бібліотека 20 століття» з перекладами найвідоміших європейських філософів).

Ортега-і-Гассет розпочинає своє есе з роздумів про готовність університету до реформ. Для філософа, готовність до змін як в державі загалом, так і в університеті залежить від наявності групи людей, які здатні до дієвих реформ. На думку філософа, тогочасною головною проблемою є явище, яке філософ описав як «вульгарність» (*chabacanería*). Під цим поняттям філософ зобразив вади як владного апарату (несерйозне ставлення, порушення законів тощо), так і суспільства й університету в цілому. В суспільно-політичному житті та університетах, «вульгарність» проявляється шляхом байдужості, небажання щось змінювати, що призвело до звикання з проблемами, які, на думку автора, є в усіх соціальних інститутах сьогодення: «Вульгарність ж, навпаки, звекає до себе, вона знаходить себе цілком зручною і прагне всюди проникнути і увіковічитися. Тут, в Іспанії, нею просякнуте все, починаючи з держави і його публічних актів і закінчуючи сімейним життям і зовнішнім виглядом індивіда. Від наших факультетських зборів часто просто тхне вульгарністю <...>»¹¹.

На думку філософа, університетська реформа має розпочатися з визначення основних ідей університету. Відтак, необхідно проаналізувати становище університету зараз, починаючи від аналізу ідей, за якими університет існує у сьогоденні (філософ називає ці ідеї «звичаями»). Будь-які внутрішні проблеми в університеті (філософ називає їх через поняття «зловживання»), мислитель поділяє на дві категорії – з одного боку, якщо

¹¹ Там само. – С. 21.

зловживання повторюються всього один раз, то із ними неодмінно боротимуться; якщо ж зловживання – це дуже часте явище, то це означає, що звичаї (традиції), які панують в університеті, перестали бути доцільними і просто застаріли. Тому, з цього філософ робить висновок – якщо все починається з традицій, то варто боротися не з наслідком (зловживаннями), а саме з традицією, яка таким чином показує, що перестала бути актуальною.

Варто висвітлити, що Ортега-і-Гассет розуміє під «звичаями» (традиціями), а саме в контексті університету. Ортега-і-Гассет неодноразово наголошує на тому, що інститут не може «мати основу лише на добрих традиціях»¹²; всі ідеї, за якими існував університет протягом багатьох років, мають бути переосмислені щодо актуальності. Адже, просте слідування традиції, на думку філософа, призведе до неможливості усвідомлення своєї самотності. Для визначення місії необхідне усвідомлення актуальності університету: «Для чого тут і тепер існує і повинен існувати університет?»¹³. За словами філософа, наразі замість поглибленого осмислення є лише поверхове бачення ситуації в університетах окремих міст. Також, як вже було зазначено щодо самотності, варто пояснити і це поняття, яке використовує філософ; самотність витікає скоріше не з повернення до чогось автентичного, а як спроба прийти до певних висновків, які стосуються місії університету, самотійно. Таким чином, не просто перейняти чийсь досвід, скопіювати університетську модель чи послуговуватися застарілими традиціями та звичаями – а детально проаналізувати досвід (як свій власний, так і колег) на необхідність: «<...> наслідуючи, ми відмовляємося від творення, зіткнення з проблемою, яка може змусити нас зрозуміти істинне значення і межі або недоліки відповіді, котру ми переймаємо. <...> Неважливо, що ми прийдемо до тих самих висновків і форм, що і інші країни; важливо, що ми прийдемо до цього самі, в результаті особистої сутички з тією ж, по суті, проблемою»¹⁴.

¹² Там само. – С. 25.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само. – С. 26.

У своїх міркуваннях філософ не тільки висловлює власне бачення, а й полемізує із популярним тезами, які вважає оманливими і які лише заважають у досягненні мети – усвідомлення актуальних ідей університету. Перше оманливе твердження будується на впевненості, що інша національна модель освіти (німецька, англійська тощо) є набагато кращою. Якщо керуватися таким тезисом, виникає наступний алгоритм: якщо німецька система освіти вважається взірцевою – значить, її варто скопіювати. Філософ розвінчує цей міф, який походить, за його словами, з 19 століття. Таким чином, просте копіювання німецького університету, керуючись образом взірцевої німецької науки, сконструйованим у 19 столітті, є помилковим.

Другим популярним твердженням є теза «нації є величними, тому що їх школа - початкова, середня, вища - перебуває на високому рівні»¹⁵. Як філософ розвінчує цей міф? По-перше, він називає подібне возвеличення школи (велична нація залежить від високого рівня шкільної освіти) сконструйованим, міфологізованим – для того, щоб підняти авторитет і прихильність до освітніх закладів («Це пережиток милостивого «ідеалізму» минулого століття»¹⁶). По-друге, він позбавляє школи здатності до історичного творення. За його словами, «велич нації» формує не стільки і не тільки освіта, але й політика, економіка і т.д. – і лише у комплексі, без виокремлення чогось одного. По-третє, школу ні в якому разі не можна розглядати окремо від контексту суспільного. За словами філософа, «якщо народ політично слабкий, то марно чекати чогось навіть від досконалої школи»¹⁷. Тобто, нація залежить не тільки від педагогіки, скільки від волевиявлення суспільного. З цього філософ робить висновок : освіта і країна – це дві взаємозалежні величини; неможливо просто перейняти (скопіювати) чийсь систему освіти, адже вона створена з урахуванням особливостей тої країни, в якій була започаткована : «Висновок: навіть якщо англійська середня освіта і німецький університет досконалі, їх все ж неможливо

¹⁵ Там само. – С. 26.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.

перейняти, оскільки вони є лише однією з частин цілого. Реальність, яка їх охоплює - це країна, яка їх створює і підтримує»¹⁸.

Отже, існування вищезгаданих тез, які лише сприятимуть копіювання інших систем освіти, у роботі Ортега-і-Гассета були розвінчані. Таким чином, усвідомлення ідеї університету має бути самостійним процесом, без копіювання іншої системи освіти. На думку філософа, закордонна практика – це лише варіанти, які варто проаналізувати. Також, варто додати, що Ортега-і-Гассет надає великого значення університетській реформі; вважає її здатною до історичного творення нової, актуальної традиції. Виходити з понять сучасності є однією з необхідних вимог реформи такого масштабу, що лише підтверджує необхідність брати до увагу не стільки чужий досвід, скільки аналізувати запити нового покоління, їх спосіб мислення.

Виходячи з власних міркувань щодо запитів сучасності, Ортега – і – Гассет, під місією університету називає три принципи :

- Навчати інтелектуальним професіям;
- Наукове дослідження і підготовка майбутніх дослідників;
- Розвиток, вивчення і навчання науці¹⁹.

Також Ортега-і-Гассет закликає до доступності освіти у вищих навчальних закладах. Робочий клас має право до всеохопної освіти, а не виключно професійним навикам : «Всі, хто отримують вищу освіту, - це не всі, хто може і повинен її отримувати, а тільки діти з середніх класів. Університет є привілей, який важко виправдати і відстояти. Тема присутності робітників в університеті взагалі не обговорюється. <...> якщо деякі, і я в їх числі, вважають за необхідне давати робочому університетське знання, тому що вважають це цінним і бажаним»²⁰.

Автор поділяє професії за двома типами – ті, що пов'язані з практикою (а саме, адвокат, суддя, лікар, фармацевт тощо) і ті, що пов'язані з науковою діяльністю (юрист, філолог, біохімік тощо). Тобто, він проводить межу між

¹⁸ Там само. – С. 27.

¹⁹ Там само. – С. 30.

²⁰ Там само. – С. 29.

професіоналізацією та дослідництвом. Відтак, у цьому розмежуванні він торкається критики університетської освіти, яка полягає в тому, що студент має і додаткові завдання : «Якщо ми візьмемо збільшувальне скло і подивимося крізь нього на навчальні плани, то виявимо, що практично завжди від студента потрібно щось понад його професійного навчання та досліджень: відвідування курсів загального характеру - філософії, історії»²¹. Варто зазначити, що поміркованість, із якою він приступає до підготовки до реформування університетської освіти, також торкається і детального аналізу того, що відбувається в університетах зараз. На думку філософа, те, що студентів, окрім професіоналізації та дослідницької діяльності намагаються навчити «загальної культури» є помилковим. Знову-таки, розмірковуючи про сучасний університет, Ортега-і-Гассет вбачає багато нашарувань, які виникли протягом багатовікової історії його розвитку; філософ вважає їх залишками, які лише викликають сумніви у їх необхідності у сучасній університетській освіті. Розглядаючи це твердження на прикладі критики навчання студентів «загальній культурі», маємо зрозуміти, що мається на увазі за цим терміном. По-перше, критика полягає у незрозумілості цілі, що особливо відображається, якщо дисципліна не має технічного (практичного) спрямування (наприклад, філософії або соціології); по-друге, автор із сумнівом підходить до якості знань, вважаючи, що намагаючись навчити чогось в контексті загального, знання будуть мати поверховий («декоративний») характер. Твердження, яке автор приводить для підтвердження надлишковості викладання певних дисциплін, яке викликано традицією, а не необхідністю, виходить з історичного контексту: він наголошує на тому, що обов'язковість вивчення деяких дисциплін, які і називають «загальною культурою» є просто традицією середньовічного університету. Ця традиція виходить з певного соціального запиту, а саме з того, що знання цих предметів відповідало тогочасному баченню вищої освіти. Середньовічний університет, описаний мислителем, звичайно,

²¹ Там само. – 31.

відрізняться за цілями і змістом від сучасного іспанського університету; наприклад, в пріоритеті середньовічного університету не було надання професії або дослідницькій діяльності; університет був місцем, де теологія, філософія і мистецтво (які і відносяться філософом до «загальної культури») були необхідні для конструювання бачення тогочасного світу, його розуміння; університет – місце, де однодумці перебувають у пошуку істини.

Щодо іспанського університету у сучасності, філософ має одностайну думку – те, що університету навчають виключно професії, і спробі «загального» («декоративного») опанування певних дисциплін гуманітарного напрямку має негативні наслідки. Для аргументації своєї думки, філософ посилається на свою роботу «Повстання мас», в якій аналізує тогочасне суспільство. Усвідомлення суспільства є необхідною умовою для встановлення актуальної місії університету.

Нове покоління (сучасна людина, за словами філософа, має жити на «висоті часу», на «висоті ідей часу», епохи, як це називає автор : «Людина за своєю суттю належить до певного покоління, покоління ж в цілому розташовується не де-небудь, а саме над попереднім поколінням. Це означає, що людина змушена жити на висоті часу і, особливо, на висоті ідей часу»²². Які наслідки незнання ідей свого часу (епохи) це має? У глобальному варіанті Ортега-і-Гассет, розглядаючи сучасну європейську ситуацію, вважає «безкультурність» основним наслідком незнання ідей свого часу. У чому полягає безкультурність сучасної європейської людини? У відсутності уявлень про світ та людей, які відповідали сучасності; незнання ідеї його часу. Мислитель навіть метафорично називає таких людей «сучасними варварами, архаїчними та примітивними»²³. Тобто, за словами філософа, професіонал, не дивлячись на свої знання, все ж, без уявлень про сучасність є безкультурним : «Цей новий варвар, в принципі, професіонал, що знає

²² Там само. – С. 33.

²³ Там само. – С. 33.

набагато більше, ніж будь-коли раніше, але він - інженер, лікар, адвокат, вчений - також і набагато більш безкультурний»²⁴.

Ортега-і-Гассет звинувачує у такому становищі університетську освіту та її особливості. Для підтвердження своєї думки він посиляється на університет 19 століття. Критика тогочасного університету полягає у тому, що подібним урізанням і акцентуванням лише на здобутті професії, декоративному навчанню «загальній культурі», із відсутністю конкретної цілі і без усвідомлення необхідності у цьому, сучасний професіонал, студент, який здобуває освіту, залишається обмеженим – він не розуміється на найголовнішому, для філософа усвідомленні, - а саме, на здобутті уявлень про сучасні ідеї свого часу, епохи, покоління тощо.

Отже, ще одну мету університету Ортега-і-Гассет сформулював таким чином - обов'язково викладати «культуру або систему життєвих ідей, якими володіє час»: «Сьогодні в європейських суспільствах управляє клас буржуазії, більшість представників якого - професіонали. Важливо, щоб вони, крім своєї специфічної професійної діяльності, давали собі раду й здійснювали реальний вплив на висоті свого часу. Тому треба обов'язково встановити в університеті викладання культури або системи життєвих ідей, якими володіє час. Це - головне завдання університету. Таким, і ніяким іншим, перш за все, повинен бути університет»²⁵.

Маємо можливість підбити підсумки, виклавши основні тези з роботи Ортеги-і-Гассета:

- Принцип доступності : вища освіта має бути доступна до всіх;
- Принцип економії : університет не має вимагати від студента більш того, на що він здатний (тобто, не виховувати з нього вченого). На думку філософа, головною місією університету є навчити студента бути культурною людиною і професійним спеціалістом;

²⁴ Там само.

²⁵ Там само. – С. 34.

- Ортега-і-Гассет акцентує на «середньому студентові»²⁶, на якого, на його думку, і має орієнтуватися університет – на його можливості і здібності. Університет покликаний надати знання культури, основних ідей сучасності за п'ятьма напрямками – фізика (фізичний образ світу), біологія (основні проблеми органічного життя), історія (історичний розвиток), соціологія (структура і функціонування суспільного життя), філософія (план світобудови). Ігнорування цього етапу лише поширюватиме «безкультурність» серед професіоналів (медиків, юристів тощо), сприятиме панування «людини маси»;
- До освіти культурі, людині має надатися хороша професійну освіту (тобто, бути хорошим медичним працівником, суддею тощо);
- Щодо наукового спрямування, філософ акцентує на тому, що не всі студенти мають акцентувати на науковому дослідженні. На переконання філософа, здібність до науки є результатом специфічного мислення, характеру тощо, тобто, є певним талантом. Наукове дослідження не мають бути основним видом діяльності університету, і бути обов'язковим в навчанні студентів. Проте як освітня установа, університет має бути центром науковою діяльності²⁷.

²⁶ Там само. – С. 60.

²⁷ Там само.

Розділ 3: ІДЕЯ УНІВЕРСИТЕТУ КАРЛА ЯСПЕРСА

Карл Ясперс (1883-1969) – німецький філософ, психолог та психіатр, автор роботи «Ідея університету» (1946). Перед тим, як розглянути основні тези роботи про основні задачі університету, варто зауважити, що від початку основною діяльністю Ясперса була наукова діяльність – він мав ступінь доктора медицини (1908 р.), працював у психіатричній лікарні. Автор передмови до видання «Ідеї університету» Герман Хорн стверджує²⁸, що розуміння філософії Карла Ясперса неможливо без знання факту, що до своєї філософської діяльності він прийшов через науку. Ми можемо зауважити, що у своїй філософії Карл Ясперс керується науковим надбанням. Згодом, теоретизуючи освіту в «Ідеї університету», ми неодноразово будемо бачити вплив наукового досвіду Ясперса, саме в акцентуванні на науковому пізнанні, виділенні самостійного і вільного у своїх діях індивіда тощо.

Перед тим, як приступити до детального розгляду основних задач університетської освіти, варто коротко зобразити історичний контекст. На Карла Ясперса дуже вплинула Перша світова війна, яку він сприйняв як «великий перелом у західній традиції»²⁹. Аналіз соціально-політичних подій, які відбувалися за життя філософа, дозволили йому сформулювати три застереження – у політичному, соціальному і духовному аспектах. До слова, ці застереження можна вважати характерними особливостями, з яких складалося 20 століття загалом. Карл Ясперс наполягав на тому, що варто остерігатися комунізму та фашизму; масового споживання – внаслідок індустріального розвитку; «упередженого уявлення про людину»³⁰, внаслідок панування таких теорій психоаналізу, марксизму, расової теорії.

Повертаючись університетської освіти, за Карлом Ясперсом, бачення ідеї університету побудовано на трьох основних принципах: дослідження,

²⁸ Ясперс, Карл. Идея университета/ Карл Ясперс ; Пер. с нем. Т. В. Тягуновой; ред. перевода О. Н. Шпарага; под общ. ред. М. А. Гусаковского. – Минск : БГУ, 2006. – С. 7.

²⁹ Там само. – С. 6.

³⁰ Там само. – С. 6.

навчання, освіта (прирівнюється до виховання)³¹. Ми детальніше розглянемо триєдність задач університету, тому що саме в цих трьох принципах філософ надає основний виклад своїх думок щодо діяльності (задач) вищого навчального закладу. Окрім всього цього, філософ також виділяє аспекти, з яких складається освітня установа – комунікація, інституціональність, наукова складова університетської діяльності.

Карл Ясперс розпочинає свої міркування, намагаючись поглянути на мету університету зі сторони студентства. Здобуття професії, на думку філософа, є основною метою студента, який вступає в університет. Варто зазначити, що бачення Карла Ясперса збігається із середньовічною традицією бачення університету, про що ми говорили у першому розділі роботи; середньовічна модель полягала не стільки в опануванні якоїсь професійної діяльності, як спробі пізнати істину, світобудову. Ясперс наголошує на цьому – окрім прагнення в професії, студент бачить в університеті «цілісність наук, і він під враженням перед цією цілісністю; він хоче відчутти якимось чином цю цілісність і завдяки йому знайти обґрунтований світогляд»³². Тому, Ясперс стверджує, що окрім практичної задачі, студент прагне на базисі університетської освіти побудувати своє, власне бачення світу.

Ще однією метою, яку прагне втілити студент – це виховання – або завдяки допомоги зі сторони вчителя (майстра), або через самодисципліну тощо. Саме в університеті виникає прагнення спланувати своє життя таким чином, щоб використати життєві можливості із максимальною користю.

Отже, на думку філософа, студент вступає у вищий навчальний заклад, умовно, із трьома очікуваннями – це здобуття професії, формування світогляду і виховання. Проте, на думку філософа, в більшості випадків очікування не виправдовуються. Чому? На думку філософа, прагнення до знань (пізнавальна діяльність) розпочинається з чіткого усвідомлення цілей університетської освіти, і з «ясності у своїх діях» : «Огляд свого шляху в

³¹ Там само. – С. 64.

³² Там само. – С.65.

рамках ідеї цілого нікому не може прямо вказати його шлях. Але цей огляд може допомогти відчутти можливості, як зробити межі чіткими, уникнути плутанини. Хто прагне до науки, той і тут також буде роздумувати над питанням про керівництво, організацію та цілі його духовної роботи, оскільки воля до знання одночасно є прагненням до ясності в своїх діях»³³. Тому, вирішення основних цілей університетської освіти має бути не тільки самоціллю університету, як установи, а ще й обов'язковою умовою для здобуття освіти самим студентством. Тому надалі філософ детально зупиняється на кожному з трьох принципів задач університету.

Дослідження, або прагнення до знань, на думку Карла Ясперса, складає основу університетської діяльності. Ясперс вважає початком будь-якої дослідницької діяльності роботу, яка вибудовується на основі трьох принципів – навчанні та виконанні вправ, цілі та інтелектуальної совісті. Детальніше зупинимося на кожному з них :

- Перший аспект – це навчання та виконання вправ. Знову-таки, наукова діяльність вимагає дисципліни, опанування методами та інструментами, які могли б посприяти точному вираженню своїх ідей. Навіть у тому, що філософ називає «опануванням методами та інструментами», він вкладає, в першу чергу, духовність; наукова діяльність, із її дисципліною і постійною роботою, на думку Карла Ясперса, і може сприяти «формуванню духовної цінності»³⁴.
- Другим аспектом, на який звертає увагу філософ, є сенс та ідея. Знову-таки, бачимо, як у філософа роздуми про університет вибудовуються навколо практичної діяльності студента – на його думку, «духовним дослідником» є той, для кого основним предметом його існування є його дослідження: «Духовний дослідник відноситься до тих, хто завжди «думає про це», хто абсолютно захоплений своїми дослідженнями. <...> Спосіб життя є умовою для виникнення ідей і

³³ Там само. – С. 66.

³⁴ Там само. – С. 67.

особливо – їх серйозного сприйняття»³⁵. Варто зазначити, що і сам Карл Ясперс є певним прикладом своєї філософії – навчання в університеті і практика у клініці показують його як людину, повністю віддану науковій діяльності. «Бездуховний» дослідник – це той, хто, на думку філософа «розподіляє життя на роботу і дозвілля»³⁶.

- Інтелектуальна совість є третім аспектом у розвитку пізнання. Що мається на увазі під цим поняттям? Це певна специфічна форма самодисципліни, яка стосується наукової діяльності.

Таким чином, Карл Ясперс наголошує на тому, що університет, в першу чергу, має показати студенту життя, яке присвячене науковому дослідженню. Він активно пов'язує спосіб життя і науку, не розділяючи окремо наукове дослідження і життя. Він наголошує, що спосіб життя людини, думки якої сконцентровані на навчанні, має специфічні риси, такі як володіння відповідними навичками, дисциплінованість, системність тощо.

На думку Карла Ясперса, у активній внутрішній і зовнішній діяльності втілюється дослідницька задача університету. Принципом університету, на думку філософа, є поєднання дослідження і навчання. Саме тому, наприклад, найкращим викладачем може бути не той, хто просто передає факти своєї науки, а той, хто є дослідником. Чому? Так як ми неодноразово в текстах Ясперса вбачаємо акцент саме на живому науковому пізнанні (циркуляції ідей, дослідженні, вихованні в себе наукової дисципліни тощо), то лише така людина здатна бути прикладом наукового пізнання, навчити йому.

Знову-таки, Карл Ясперс робить акцент не тільки на здобутті професійної спеціалізації, а на розвитку мисленнєвих навичок, наукового мислення : «Для професійного навчання університет може дати лише основу, сама освіта здобувається у практиці»³⁷. Філософ підіймає дуже важливе питання, намагаючись дати визначення тому, чого має навчити університет. Тобто, університет – це не просто передача матеріалу (на цьому він акцентує увагу);

³⁵ Там само.

³⁶ Там само.

³⁷ Там само. – С. 70.

це, в першу чергу, практика, яка полягає не тільки у вдалому використанні вже вивчених фактів, а вміння до побудови власних суджень, міркування в кожній ситуації, та постанови запитань. Університет має надавати поле для практики і дослідження, а технічна сторона (теорія) – це те, що має і може залишатися на розсуд самих студентів (самостійне вивчення).

Перед тим, як дати своє бачення виховній роботі університету (друга складова задачі університету), Карл Ясперс представив три основні моделі (форми) виховної роботи, які в певний історичний час практикувалися в освітньому процесі:

- Схоластичне виховання; за короткою характеристикою філософа, головною метою освіти було передавати знання. Тобто, якщо за Ясперсом, хороший викладач неодмінно має бути дослідником, то у середньовічній традиції вчитель лише відтворює факти. У навчанні використовуються авторитетні книги і матеріали, які містять або беззаперечні факти (тобто, у чому впевнені відповідно до свого часу), або ж «засвоєнню результатів, написаних «чорному по білому»³⁸. В плані побудови навчального процесу, основною формою, через яку передаються знання, є «диктовка і коментування»³⁹. Як вже було зазначено раніше, середньовічна традиція в університеті сконцентрована на побудові впорядкованого бачення світобудови.
- Виховання майстра; помітно відрізняється від схоластичного виховання (із характерною відсутністю особистості, але усвідомлення університету як єдиного цілого), яскравою наявністю особистості у вигляді майстра. Відтак, і навчальний процес побудований через призму авторитету його особистості.
- Сократичне виховання; сенс якого – у відсутності ієрархії між вчителем та учнем. Відтак, і вчитель, і учень знаходяться на одному рівні. Тобто, на тлі свободи і особистої відповідальності як з боку викладача, так і з

³⁸ Там само. – С. 74.

³⁹ Там само.

боку учня, подібне виховання сприяє тому, що індивід розкриває в собі сили і можливості, проте «без зовнішнього нав'язування»⁴⁰. Розглядаючи ситуацію із індивідуалістичним, Карл Ясперс вводить поняття «самості, котра приходить сама до себе в процесі нескінченного самовідтворення»⁴¹. Між тим, відсутність авторитету не схожа із відсутністю особистості, як в схоластичній традиції. У сократичному вихованні учень і викладач є окремими одиницями, де учні не підкорюються вчителю, а взаємостосунки побудові на принципах волевиявлення та свободи.

На думку Карла Ясперса, в університеті виховання відбувається за сократичним типом. Він наголошує на тому, що свобода і особиста відповідальність – одні з головних складових університетського життя студента. Тобто, тут варто зазначити (і сам філософ звертає на це увагу), що виховання в університеті значно відрізняється від виховання, приміром, у школі, чи власне, від прямого значення виховання. Тому в цьому випадку Карл Ясперс використовує поняття «виховання», усвідомлюючи його як «процесом освіти у напрямку повної свободи, а саме процесом, який здійснюється через участь в духовному житті, котра тут відбувається»⁴².

Карл Ясперс неодноразово звертається до поняття свободи, розмірковуючи про виховну задачу університету. На думку філософа, в університеті студент отримує два основні компоненти – це свобода і власна відповідальність; він прагне до пізнання – університет організовує йому можливості і засоби інтелектуального плану – але прийняття рішення все одно залишається за ним. Ще однією задачею університету має бути у вихованні самостійної ініціативи студента, яка необхідна не тільки в вищому навчальному закладі, але й в житті вцілому. Тобто, Карл Ясперс, як і при сократичному типі виховання, вважає що в університеті не має бути авторитетів ні зі сторони навчального матеріалу, ні зі сторони викладачів, і

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Там само.

⁴² Там само. – С. 76.

надає головну мету і самоціль, якими має керуватися студент, таким поняттям як «пізнання» і «істина» : «Так як пізнання можливе тільки внаслідок самостійної ініціативи, ціллю університету є ця самостійність, необхідна також для життя вцілому: особиста відповідальність кожної окремої людини. Всередині цієї сфери він не знає ніяких авторитетів, він поважає лише істину в її нескінченних образах <...>»⁴³.

Щодо практичної складової університетської роботи (а саме, викладання), Карл Ясперс виділяє і аналізує основні форми викладання – лекції, практичні заняття, дискусії.

Щодо лекцій, Карл Ясперс згадує про їх критику. Основні зауваження лекцій стосуються пасивності та односторонності; неможливість перевірки ефективності сприйняття лекційного матеріалу; до того ж, лекційний матеріал, поданий в книзі, може сприйматися набагато краще. Проте філософ захищає лекції як одну з основних форм викладання в університеті. Він стверджує, що ця критика стосується більшою мірою поганих лекцій. По-перше, для нього лекції нероздільно зв'язані з особистістю викладача. Як вже було зазначено, викладач має бути дослідником; ентузіаст своєю справи, за логікою Карла Ясперса, має продукувати хороші лекції: «лекції мають цінність, якщо стають значимою життєвою задачею викладача, ретельно готуються і до того ж виникають з реального справжнього духовного життя, набуваючи неповторного характеру»⁴⁴. За словами філософа, такі лекції залишають глибокий слід в пам'яті. Погані ж лекції, на думку філософа, ті, що лише відтворюють факти, колись скомпоновані знання, які лектором повторюються з семестру у семестр.

Практичні заняття дають можливість опанувати методи під час роботи з матеріалом, обладнанням, поняттями тощо. На думку Карла Ясперса, основною метою практичних занять має виступати опанування основ пізнання; у цьому, на думку філософа, вбачаємо разючу відмінність від

⁴³ Там само. – С. 77.

⁴⁴ Там само. – С. 80.

курсів, які «по-школярські передають що – небудь». На практичних заняттях має бути можливість використовувати свої знання, «практикувати розуміння через власну спільну роботу на межі нових дослідницьких можливостей»⁴⁵.

Дискусії мають у собі певне втілення, як вже було розібрано раніше, сократівського виховання. Розбір питань створюють такі умови, де студенти і викладач знаходяться в одній площині; вони можуть дійти до певних об'єктивних висновків, які надалі можна буде використовувати у своїй роботі самостійно.

Варто зазначити, що як практичні заняття, так і дискусії, на думку філософа, мають за мету надання студентові імпульсу для подальшої самостійної роботи. Тобто, на практичних заняттях і обговореннях студент має не тільки активно використовувати здобуті знання, а й шляхом спільної роботи віднаходити те, на що йому треба звернути уваги при подальшому самостійному дослідженні свого предмета.

Варто особливо зацентрувати на баченні філософа студентської роботи в університеті. По-перше, основне бачення вибудовується на самостійності студента. По-друге, і на це звертає увагу філософ: університет не має концентруватися на всіх студентах. За словами філософа, сенс університетської освіти покладений у «відборі людей, які мають незвичайні духовні здібності і які володіють достатнім інструментарієм»⁴⁶. Тобто, і сам викладач має орієнтуватися не на більшість, а навпаки, на меншість тих, хто окрім бажання, має певні здібності до наукового пізнання. Для філософа, учбові плани, опікуни, і концентрація на тому, щоб більшість могла здати екзамен, роблять університет більш наближеним до шкільної совіти. Такий університет орієнтований на середню масу студентів, а це, на думку філософа, «суперечить університетській ідеї»⁴⁷.

Тобто, варто зазначити, що така диференціація виходить, імовірно, з основних задач університету, які вкладає філософ – а це, дослідництво і

⁴⁵ Там само. – С. 82

⁴⁶ Там само. – С. 83.

⁴⁷ Там само.

освіта, виховання наукового пізнання і навчання. Для філософа, лише деякі люди здатні мати специфічне наукове мислення і бути натхненними до наукової роботи. Тому університет, як установа, яка за основу має три принципи – дослідництво, виховання (освіта, навчання) та викладання – має орієнтуватися саме на цю меншість студентів: «Викладання не звертається ані до самих здібних, ані до посередніх, а до тих, хто здатний на натхнення та ініціативу, але потребує викладання»⁴⁸.

⁴⁸ Там само.

Розділ 4: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РОБІТ «МІСІЯ УНІВЕРСИТЕТУ» ХОСЕ ОРТЕГИ-І-ГАССЕТА ТА «ІДЕЇ УНІВЕРСИТЕТУ» КАРЛА ЯСПЕРСА

Детально ознайомившись з роботами двох мислителів, маємо підстави зробити порівняльний аналіз текстів, які характеризують задачі університету у 20 столітті. Виділивши основні тези з двох робіт, можемо говорити про певну основу, що вказує на спільність ідей Ортеги-і-Гассета і Карла Ясперса. Робимо припущення, що бачення філософів базується на класичному баченні університету. У першому розділі ми говорили про класичну модель університету, засновану німецьким педагогом і теоретиком освіти Вільгельмом фон Гумбольдтом у 19 столітті. Варто нагадати основні положення гумбольдтівської моделі, яка полягає у триєдності задач класичного університету:

- Викладацька діяльність;
- Науково-дослідницька діяльність;
- Передача знань.

Гумбольдтівська модель університету побудована на трьох принципах: свободи як матеріальної, так і духовної; освіта яка формує людину; освіта для всіх. Детально розглянемо кожен з них, адже подібні аспекти знаходимо і в баченні університетської освіти Ортегою-і-Гассетом і К. Ясперсом⁴⁹.

Свобода, у розумінні Гумбольдта, є всеохопним аспектом, який стосується як викладацької діяльності, так і навчання студентства, їх практичної науково-дослідницької діяльності. Для гумбольдтівської моделі свобода є необхідним чинником, тому що впливає з усвідомлення мети університету, як місця розбудови національної науки, а також розвитку людини шляхом викладацької діяльності і проведення досліджень. Сприяє досягненню цієї мети і матеріальна незалежності університету.

⁴⁹ Ковалева Е. Н. МИССИЯ УНИВЕРСИТЕТА: ОТ КОНЦЕПЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ ВИЛЬГЕЛЬМА ФОН ГУМБОЛЬДТА ДО ТЕОРИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА / Е. Н. Ковалева. // ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ. – 2014. – С. 58–66.

Надано увагу поняттю «свободи» і у роботах мислителів 20 століття. Наприклад, особливо це відображається у роботі Карла Ясперса. Для німецького філософа свобода – це один з аспектів, який надається студентові вищого навчального закладу; свобода нерозривно пов'язана із усвідомленням особистої відповідальності. Як було розглянуто, університетська свобода звільняє студента від авторитету зі сторони викладача, так і зі сторони матеріалів, необхідних для дослідження. На думку філософа, подібна ситуація лише сприяє формуванню самостійної ініціативи у студента, необхідної як у науковій діяльності, так і у житті вцілому. Свобода, необхідна для функціонування основних задач університету, на думку Карла Ясперса, керується як зі сторони викладачів, так і студентів, лише поняттями «пізнання» та «істини».

У Гумбольдта ми зустрічаємо тези освіти для всіх. Вона полягає у тому, що освіта має нести демократичний характер і бути рівною для всіх, не залежачи від стану. Подібний аспект ми зустрічаємо в роботі «Місія університету» Ортеги-і-Гассета, де він наголошує на тому, що всеохопна освіта має надаватися всім, не залежачи ані від стану, ані від заможності. Ця полеміка стосується бачення того, що робочий клас не має обмежуватися лише опануванням професійної діяльності; Ортега-і-Гассет вважає, що всеохопна освіта, яка транслює актуальні ідеї в дусі часу має бути доступна всім – і саме такий принцип сприятиме більш широкому культурному діапазону кожної особистості, не залежачи від професії.

Ідея фон Гумбольдта про те, що освіта формує людину, знаходить своє втілення як у Карла Ясперса, так і Ортеги-і-Гассета. Тобто, одна з основних функцій університету має бути саме освітня.

У Гумбольдта функція освіти підпорядковується глобальній меті – формуванню суспільства; суспільство (його базис), на думку Гумбольдта, мають складати саме сформовані індивідууми. А формування індивідууму відбувається на базисі університету, і втілюється у взаємозв'язку між особистістю студента і світом.

У Ясперса освіта здатна сформувати у студента власний світогляд через науки, прагнення до пошуку істини та наукового пізнання в стінах вищого навчального закладу. У Ортеги-і-Гассета, предметом філософії якого є дослідження «людини маси», також постає питання індивідуального. У його філософії освіта сприяє формуванню культурної людини. Все це відбувається завдяки навчанню в університеті, в якому, на думку Ортеги-і-Гассета, саме передача культури (передача актуальних ідей сучасності) є однією з основних університетських завдань.

Продовжуючи розгляд індивідуального в баченні університетської освіти філософів 20 століття, варто зазначити один момент. Ми маємо підстави стверджувати, що тема взаємозв'язку університетської освіти і формуванням індивідуального зустрічається в обох мислителів, можна зауважити, що усвідомлення індивідуального у них може відрізнятися. У роботі Ортеги-і-Гассета акцент на індивідуальному відбувається у контексті концентрації на можливостях і здібностях студента. У Карла Ясперса індивідуальне – а саме, можливості і сили кожного окремого індивіда – розкриваються шляхом виховної функції університету, якій у баченні університету Ясперсом розглянуто окремо.

Таким чином, підсумовуючи, ми маємо підстави стверджувати, що гумбольдтівська модель класичного університету втілюється у баченнях мислителів 20 століття. По-перше, всі три концепції бачать ідею вищого навчального закладу лише через функціонування і втілення триєдності його задач. Нагадаємо, що із певним уточненнями, цими функціями є : викладання (передача знань), науково-дослідницька діяльність і навчання (освіта, виховання). По-друге, кожний аспект гумбольдтівської моделі осмислений у роботах Ортеги-і-Гассета і Карла Ясперса.

Проте, окрім існування спільної основи, між концепціями іспанського мислителя і німецького філософа ми знаходимо певні відмінності. Вони стосуються більшою мірою того, на яких з трьох компонентів

університетської освіти робився найбільший акцент. Це варто проаналізувати надалі.

Як вже було зазначено, філософія Карла Ясперса взаємопов'язана із його науковою практикою; можна стверджувати, що багато принципів, взятих з науки, Ясперс втілює у своїх філософських роздумах. Ми бачимо це і уміркуваннях щодо ідеї університету. Саме тому, Ясперс, який вбачає в студентові «людину науки»⁵⁰, зі специфічними рисами, навичками та особливим способом життя, не розмежовуючи його від науки, акцентує саме на науково-дослідницькій складовій університету. На нашу думку, міркування К. Ясперса щодо університету формують певний образ студента-дослідника, який натхненний «університетським духом», всі сили спрямовує на дослідження і навчання, активно використовуючи ті інтелектуальні ресурси (бібліотеки, лабораторії тощо) і форми викладання (лекції, практичні заняття, дискусії), тому прагне (подібно вбачаємо у середньовічній традиції) до істини і наукового пізнання, формування власного світогляду, окрім здобуття професії.

Філософія Ортеги-і-Гассета, навпаки, акцентує на передачі культури, а не науковому пізнанні. Ортега-і-Гассет не заперечує важливості наукового пізнання; проте він понижує акцент саме на дослідницькій діяльності, тому що для нього навчання культурі і ідеям сучасного світу є однією з основних умов університету. Ортега-і-Гассет погоджується з тим, що людина-дослідник має специфічний характер, поведінку, спосіб життя, мислення тощо. Тому, у розуміння іспанського просвітника, лише одиниці можуть бути людьми науки, і лише одиниці надалі будуть науковцями. Проте в більшості випадків до університету вступають «середні студенти»⁵¹. Тому мета університету полягає саме в орієнтації на таких людей; навчання має вибудовуватися згідно із можливостями студентів (від нього не треба

⁵⁰Ясперс, Карл. Идея университета/ Карл Ясперс ; Пер. с нем. Т. В. Тягуновой; ред. перевода О. Н. Шпарага; под общ. ред. М. А. Гусаковского. – Минск : БГУ, 2006. – С. 68.

⁵¹Ортега-и-Гассет, Х. Миссия университета/ Х. Ортега-и-Гассет ; пер. с исп. М. Н. Голубевой ; ред. Перевода А. М. Корбут ; под общ. Ред. М. А. Гусаковского. – Мн. : БГУ, 2005. – С. 60.

вимагати більшого, ніж він може дати за своїми можливостями); університет має навчити основному – надати професію і навчити культурі.

Для Ясперса, навпаки, орієнтуватися необхідно на меншість - а саме, людей науки, майбутніх вчених, дослідників. Це бачення є цілком закономірним, так як не суперечить його основному тезису задачі університету – у науково-дослідницькій діяльності.

Ще одна відмінність стосується викладацької діяльності. У Ортеги-і-Гассета хороший викладач не обов'язково має бути дослідником. Філософ розмежовує дослідницьку і викладацьку практики. Він наводить приклад з власного досвіду навчання у Німеччині, де хороший спеціаліст, дослідник не завжди рівноцінний хорошему викладачеві. У Ясперса такого розмежування немає; для нього дослідницька діяльність є необхідною умовою для компетентності викладача. Адже, за словами філософа, лише та людина, яка сама перебуває у постійному дослідженні, пошуку, може навчити науковому пізнанню і своїх студентів.

Таким чином, маємо підстави зробити певний висновок: між баченнями як ідеї університету загалом, так і окремих компонентів у філософів є як спільні сторони, так і відмінності. Проте, варто зазначити, що для обидвох надання професії є недостатньою умовою для основної задачі такої установи, як університет. Різниця поглядів полягає в акцентуванні на задачах: для іспанського просвітника Ортеги-і-Гассета – це всеохопна освіта, навчання культурі, яка сконцентрована в передачі актуальних ідей сучасності; у Ясперса основною задачею є наукова діяльність.

На думку Ортеги-і-Гассета, університет не є ізольованою установою. Національний університет кожного державного утворення формувався під впливом певних історичних, соціально-політичних і культурних подій. Також його задачі формуються у взаємодії із багатьма аспектами, як вимоги часу, характеристика суспільства і часу, доби тощо. Виходячи з того тезису, можна проаналізувати бачення іспанського просвітника і німецького філософа. Розмірковуючи про національний університет, Ортега-і-Гассет проаналізував

вищезгадані компоненти (час, як загалом іспанське суспільство, так і окремо – університетське середовище) і дійшов висновку, що основною задачею має бути навчання культурі. Мислитель, характеризуючи час і суспільство, внаслідок індустріального розвитку, застерігав від панування «людини маси» та поширення безкультурності. До того ж, Ортега-і-Гассет зауважив на тому, що становище науки Іспанії значно відстає від інших європейських країн (мислитель вбачає «серйозне відставання Іспанії в усіх сферах інтелектуальної діяльності», це приводить до того, що «тут (в Іспанії) в зародковому стані перебуває те, що в інших містах розвинуто всебічно»⁵²); також, будучи безпосереднім учасником навчального процесу (завідувачем кафедри), Ортега-і-Гассет висловив сумнів щодо того, що більшість студентства у майбутньому пов'яжуть своє життя із наукою та дослідницькою діяльністю. Тому, закономірним є те, що іспанський університет, на думку філософа, акцентує на трансляції культури (передачі актуальних ідей), тим самим захищаючи індивідуальність від обмеження лише професійною діяльністю і подоланню безкультурності. Проте, варто зауважити, Ортега-і-Гассет заохочує до «посилення в університетах дослідницької роботи і роботи по підготовці вчених»⁵³.

Німецький національний університет відомий своїм образом взірця наукової діяльності в системі європейської освіти. Так як науково-дослідницька діяльність у Німеччині завжди була поширеною і розвинутою, тому, на нашу думку, цілком закономірно було б продовжувати традицію класичного німецького університету із акцентом на науково-дослідницькій діяльності, що ми і бачимо в ідеї університету у Ясперса. До того ж, дослідницька діяльність також сприяла формуванню індивідууму, на противагу масовості, від якої також, як вже було зазначено, застерігав Карл Ясперс.

^{52 52} Ортега-і-Гассет, Х. Миссия университета/ Х. Ортега-и-Гассет ; пер. с исп. М. Н. Голубевой ; ред. Перевода А. М. Корбут ; под общ. Ред. М. А. Гусаковского. – Мн. : БГУ, 2005. – С. 30.

⁵³ Там само.

На основі проаналізованих бачень, маємо підстави висловити своє бачення ідеї університету. На нашу думку, основною тезою буде спрямованість університету на особистість студента. Відтак, варто побудувати свої міркування у напрямку синтезу двох концепцій – іспанського просвітництва і наукового пізнання. Відштовхуючись від студента, із акцентом на його індивідуальних можливостях, варто обирати певну концепцію. Якщо він має бажання і особливості, характерні для людини науки, існує доцільність побудови його навчання, побудоване на баченні Ясперса – тобто, акцентуванні на науковому пізнанні. Проте, більшість студентів не впевнені з тим, що прагнуть зв'язати своє життя із наукою. Саме тому, університет не має бути виключно сферою науково-дослідницької діяльності. В такому випадку, навчання актуальним ідеям сучасності, враховуючи перелік певних дисциплін, буде сприяти більшій обізнаності студента, широким поглядам тощо. Відтак, не варто забувати, що університет залишається тою установою, яка надає людині професійні навички.

Як вже було зазначено, університет є формуванням багатьох аспектів. Саме тому, усвідомлення ідеї університету має бути вибудована на аналізі та характеристиці багатьох явищ (добы, вимог і пріоритетів часу, суспільства, становища університету зараз, політично-соціальним та культурними чинниками, особливостями національної совіти тощо). Відтак, питання щодо ідеї та місії університету у сьогоденні – або у продовженні існування класичної моделі, або у синтезі філософських концепцій, або у створенні нової моделі університету, актуальній для сучасності – залишається відкритим.

ВИСНОВОК

Короткий огляд історії розвитку університетської освіти дає підстави стверджувати, що форми та смисли університетської освіти завжди відповідають вимогами доби: соціальному запиту на освіту; фінансовим можливостям; тому, які перспективи могла дати вища освіта в плані кар'єрного зросту (можливість скористатися соціальним ліфтом, покращення матеріального становища тощо).

До прикладу, в епоху Середньовіччя, університет, який був створений за сприяння релігійних спільнот, зазвичай виконував функцію виховання представників церковної еліти. У Новому часі освіта в університеті була взаємопов'язана із поняттям кар'єрного зросту та соціального ліфту. Тому університет виконував функції підготовки кадрів на посади державних службовців (наприклад, юристів), викладачів.

Огляд основних філософських теорій 19-поч. 20 століття дозволяє стверджувати, що бачення функцій університету полягало у наступному :

- з 19 століття серед західноєвропейських університетів набуває поширення класична модель університету авторства німецького педагога і теоретика освіти Вільгельма фон Гумбольдта. Класичний німецький університет має втілювати у собі три функції : наукова (дослідництво, наукове пізнання), учбова (передача знань, викладання) і культурна (покликана на формування особистості як засадничого елементу суспільства).
- наприкінці 19 століття своє бачення університетської освіти у циклі лекцій виклав Фрідріх Ніцше («Про майбутнє освітніх установ» (1871-1872)). Становище тогочасного університету, на думку філософа, пов'язане із економічними поняттями доходу та прибутку, а також – служінню державі, ринку тощо. Тобто, відбувся певний відхід від просвітницької місії університету на користь здобуття професійних навичок задля можливості заробітку, економічної вигоди тощо. Такий підхід, на думку

Фрідріха Ніцше, є пагубним для освітніх установ, у тому числі і для університету. На думку філософа, університет як освітній заклад, має сприяти формуванню освіченої людини.

Аналіз твору Хосе Ортега-і-Гассета «Місія університету» (1930) дозволив виділити основні тези, які полягають у наступному : всеохопна вища освіта має бути доступною для всіх, не залежачи від заможності; університет має орієнтуватися на можливості і здібності студента – тобто, не намагатися виховати з нього вченого; функцією університету має бути сформувати культурну людину шляхом передачі актуальних ідей сучасності у п'ятих напрямках (фізика, біологія, історія, соціологія, філософія) і надати студентів навички майбутньої професійної діяльності; філософ не викреслює з функцій університету науково-дослідницьку діяльність – він лише акцентує, що наукова робота не має бути основною ані в університеті, ані у навчанні студента.

Отже, нам вдалося показати, що Ортега-і-Гассет бачив задачу університету у тому, щоб вищий навчальний заклад міг відгравати культурну, учбову і наукову функції. Проте, головним завданням університету філософ визначає саме культурну функцію, яка полягає у передачі актуальних ідей сучасності у п'ятих напрямках, на яких він акцентує у своїй роботі. На його думку, знання основних ідей не тільки розширює світогляд студента, не обмежуючи лише професійною освітою, а формує з нього культурну людину на «висоті свого часу».

Аналіз твору Карла Ясперса «Ідея університету» (1946) дозволив виділити основні тези, які полягають у наступному: ідея університету полягає у триєдності функцій – дослідження, виховання (прирівнюється філософом до освіти) і викладацька діяльність. Функція дослідження, на думку філософа, має втілювати три аспекти – навчання та виконання вправ, які сприяють здобутті дисциплінованості, опануванню певними методами та інструментами; мати сенс та ідею – тобто, формувати студента, який не розмежовує наукове пізнання і дозвілля, а максимум своєї уваги приділяє

дослідженню; студент, як людина науки, має інтелектуальну совість, яка втілюється, на думку філософа, у специфічній формі самодисципліни. Функція виховання має втілюватися за принципом сократичного виховання. На думку Карла Ясперса, університет має втілювати два основні компоненти освітнього процесу – надавати студентові свободу і власну відповідальність, виховувати в ньому самостійну ініціативу. Також свобода стосується відсутності авторитету як зі сторони викладачів, так зі сторони навчального матеріалу тощо. Під функціями викладацької діяльності Карл Ясперс аналізує основні форми викладання – а саме, лекції, практичні заняття, дискусії. За Карлом Ясперсом, лекції в університеті не мають бути відтворенням фактів, які повторюються лектором з семестру у семестр. Практичні заняття мають закладати в студентові основи наукового пізнання, давати можливість як опановувати нові методи під час роботи з матеріалом, обладнанням тощо, так і активно використовувати вже здобуті знання. Дискусії (як і практичні заняття), на думку Карла Ясперса мають стимулювати студента до самостійної роботи.

Важливо зазначити, що Ясперс, на відміну від Ортеги-і-Гассета, вважає, що основна задача університету полягає у передачі знань студентам та у науково-дослідницькій діяльності. Карл Ясперс в освітньому процесі університету ставить акцент на необхідності трансляції університетами наукового знання, формуванні наукової свідомості у студентів.

Висвітливши основні концепції 19 століття і зробивши аналіз праць мислителів 20 століття, маємо підстави зробити певні висновки: ідеї, сформульовані у 19 столітті, залишилися актуальними у філософській думці 20 століття, а саме, в теоріях університетської освіти Ортеги-і-Гассета та Карла Ясперса. Ідея Фрідріха Ніцше, яка полягає в тому, що метою університету є не формування освіченої особистості, а надання людині професійних знань і навичок, які у майбутньому сприятимуть формуванню її матеріального благополуччя, була підтримана і надалі розвивалася у філософській практиці Ортеги-і-Гассета. Думки Ф. Ніцше певним чином

відобразилися у концепції Ортеги-і-Гассета щодо «людини маси», яка стала характерною рисою європейської людини. Саме тому, Ортега-і-Гассет, як і Ф. Ніцше, був проти того, щоб університет надавав виключно професійну підготовку; іспанський мислитель 20 століття пріоритетну функцію університету вбачав у передачі культури у вигляді актуальних ідей. Уявлення В. фон Гумбольдта, педагога і теоретика освіти 19 століття, знайшли своє відображення в ідеї університету К. Ясперса, і втілилися у раціональному баченні університету, із акцентом на науково-дослідницькій складовій.

Порівняльний аналіз основних положень робіт Ортеги-і-Гассета та Карла Ясперса дозволив виділити спільні та відмінні риси двох філософських концепцій, які полягають у наступному:

- 1) обидва мислителі продовжують традицію, яку певною мірою вбачаємо у Середньовіччі – а саме в тому, що однією з основних задач університету є передача студентам накопичених людством знань у різних галузях науки. Особливо це відображається у К. Ясперса, який осмислюючи університет, апелює до пошуку істини, наукового пізнання і університету як місця, де студент формує свій світогляд, своє бачення світобудови тощо;
- 2) обидва філософи в певних межах продовжують розвивати класичну модель університету.

Разом з тим нам вдалося продемонструвати, що ідеї німецького дослідника Карла Ясперса більшою мірою концентруються на раціональному сприйнятті університету, як місця, де сконцентрована науково-дослідницька праця і метою якого є поглиблення наукового пізнання. Відтак, однією з важливих задач навчання концепції К. Ясперса є не тільки передача знання, але й формування у студентів навичок і прагнення до наукового пізнання та відтворення нового типу знань. Натомість, Ортега-і-Гассет звертає особливу увагу не тільки на освітню функцію університету, але й на його виховну роль, тобто, навчання в університеті повинно впливати на формування свідомості студентів, їхньої картини світу, світогляду тощо.

Підсумовуючи сказане, можемо стверджувати, що враховуючи результати проведеної роботи, мета, яка полягала у відтворенні картини формування ідеї університету у першій половині 20 століття, досягнена. Дослідження, проведене в порівняльному аналізі робіт, показує, що в першій половині 20 століття були сформовані дві основні концепції розвитку університетської освіти, які певним чином присутні і в сучасних творах, присвячених майбутньому університетів та варіантам їх розвитку.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Адорно Т. ТЕОРІЯ НАПІВОСВІТИ. // Філософія освіти. Philosophy of Education. – 2017. – С. 128–152.
2. Баркова В.В. КОНЦЕПТ ЧЕЛОВЕКА В ФИЛОСОФИИ ОБРАЗОВАНИЯ ЭПОХИ ПРОСВЕЩЕНИЯ [Электронный ресурс] / Баркова В.В.. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-cheloveka-v-filosofii-obrazovaniya-epohi-prosvescheniya>.
3. Васкевич Т. В. ГЕНЕЗИС НАЦИОНАЛЬНЫХ СИСТЕМ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ЕВРОПЕЙСКИХ СТРАН: ПОПЫТКА КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛИЗА [Электронный ресурс] / Т. В. Васкевич // Образовательные технологии. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/genezis-natsionalnyh-sistem-vysshego-obrazovaniya-evropeyskih-stran-popytka-kontseptualnogo-analiza>.
4. Гаджиева Х. Д. СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ В ИСПАНИИ: ПРОШЛОЕ И НАСТОЯЩЕЕ [Электронный ресурс] / Х. Д. Гаджиева. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/sistema-obrazovaniya-v-ispanii-proshloe-i-nastoyashee>.
5. Заблоцкая О. А. УНИВЕРСИТЕТСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ВО ФРАНЦИИ: СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ [Электронный ресурс] / О. А. Заблоцкая. – 2012. – Режим доступа до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/universitetskoe-obrazovanie-vo-frantsii-stanovlenie-i-razvitiye>.
6. Ковалева Е. Н. МИССИЯ УНИВЕРСИТЕТА: ОТ КОНЦЕПЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ ВИЛЬГЕЛЬМА ФОН ГУМБОЛЬДА ДО ТЕОРИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА / Е. Н. Ковалева. // ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ. – 2014. – С. 58–66.
7. Локшина О.І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина ХХ - початок ХХІ ст.). - Київ: СПД Богданова А.М., 2009. — 404 с.
8. Мещанинов О.П. Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні. - Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – С. 130-148.
9. Неборский Е. В. РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ГЕРМАНИИ / Е. В. Неборский. // Проблемы современного образования. – 2014. – С. С. 35–39.
10. Ніцше Ф. "О будущности наших образовательных учреждений" [Электронный ресурс]. – 1871. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.nietzsche.ru/works/main-works/bildung/>.

11. Новохатько Алексей Григорьевич, Новохатько Ирина Марковна. К ВОПРОСУ ОБ ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКИХ ПРЕДПОСЫЛКАХ ИДЕИ КЛАССИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА [Электронный ресурс] / Новохатько Алексей Григорьевич Новохатько Ирина Марковна. – 2012. – Режим доступа до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-ob-istoriko-filosofskih-predposylkah-idei-klassicheskogo-universiteta>.
12. Огурцов А.П., Платонов В.В. Образы образования. Западная философия образования. XX век. - СПб.: РХГИ, 2004. — 520 с.
13. Ортега-и-Гассет Хосе. Восстание масс./ Х. Ортега-и-Гассет ; Пер. с исп. — М.: АСТ, 2008. — 347 с. — (Philosophy). — ISBN 978-5-17-055340-2 (ООО «Изд-во АСТ»), 978-5-9713-9353-5 (ООО Изд-во «АСТ МОСКВА»).
14. Ортега-и-Гассет, Х. Миссия университета/ Х. Ортега-и-Гассет ; пер. с исп. М. Н. Голубевой ; ред. Перевода А. М. Корбут ; под общ. Ред. М. А. Гусаковского. – Мн. : БГУ, 2005. – 104 с. : ил. – (Universitas).
15. Повзун В.Д. МИССИЯ УНИВЕРСИТЕТА ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ [Электронный ресурс] / Повзун В.Д.. – 2005. – Режим доступа до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/missiya-universiteta-istoriya-i-sovremennost>.
16. Полякова М. А. ФОРМИРОВАНИЕ БАЗИСНЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТРАДИЦИЙ ЗАПАДНОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ (АНТИЧНОСТЬ И СРЕДНИЕ ВЕКА) [Электронный ресурс] / Полякова М. А.. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-bazisnyh-pedagogicheskikh-traditsiy-zapadnoy-tsivilizatsii-antichnost-i-srednie-veka>.
17. Ридингс Б. Университет в руинах / Билл Ридинг; Пер. с англ. А. М. Корбута. — М.: Изд. дом Гос. ун-та — Высшей школы экономики, 2010. — 304 с. — (Теория и практика образования).
18. Родригес Алмейда Эмилия Мерседес Виктория СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ФРАНЦУЗСКОЙ И ИСПАНСКОЙ СИСТЕМ ОБРАЗОВАНИЯ. – 2010. – Режим доступа до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/sravnitelnyy-analiz-frantsuzskoy-i-ispanskoy-sistem-obrazovaniya>.
19. Рональд Барнетт. "Осмысление университета" [Электронный ресурс] / Рональд Барнетт. – 1997. – Режим доступа до ресурсу: <https://fly-uni.org/stati/osmyslenie-universiteta-2/>.
20. Рюмина М.С. МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИЕ ПАРАДИГМЫ ОБРАЗОВАНИЯ: ОТ АНТИЧНОСТИ К ЭПОХЕ МОДЕРНА [Электронный ресурс] / Рюмина М.С.. – 2005. – Режим доступа до ресурсу:

- <https://cyberleninka.ru/article/n/mirovozzrencheskie-paradigmy-obrazovaniya-ot-antichnosti-k-epohe-moderna>.
21. Сапрыкин Д.Л. Концепция образования и науки в «Идее университета» Джона Генри Ньюмана / Д.Л. Сапрыкин – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://old.ihst.ru/files/saprykin/Newman.pdf>
 22. Свириденко Д.Б. Футурологічні аспекти модернізації в галузі вищої освіти України / Д.Б. Свириденко // Вісник Черкаського університету. Серія: Філософія. – Черкаси: Вид-во ЧНУ, 2014. – № 11 (304) – С.64-69.
 23. Скрипник К.Д. ФОРМИРОВАНИЕ ТРАДИЦИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПЕРВЫХ УНИВЕРСИТЕТАХ ЗАПАДНОЙ ЕВРОПЫ [Электронный ресурс] / Скрипник К.Д.. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-traditsiy-vysshego-obrazovaniya-v-pervyh-universitetah-zapadnoy-evropy>.
 24. СТЕФАН КОЛЛИНИ. ЗАЧЕМ НУЖНЫ УНИВЕРСИТЕТЫ? / СТЕФАН КОЛЛИНИ. - М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2016. — 266 с.
 25. Томас Г. Образование. Очень краткое введение. - Москва: Высшая школа экономики, 2016. — 235 с.
 26. Харченко Л. Преподаватель современного вуза: компетентностная модель / Л. Харченко., 2014. – 220 с.
 27. Цзоу Ченчжан. - Генеза університету як соціокультурного феномену / Ченчжан. Цзоу // Філософські обрії. - 2016. - Вип. 35. - С. 174-183. - Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FiloFilo_2016_35_20
 28. Шушляева О.Н. РАЗВИТИЕ ИДЕИ КЛАССИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА В КОНЦЕПЦИЯХ НЕМЕЦКИХ УЧЕНЫХ [Электронный ресурс] / Шушляева О.Н.. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-idei-klassicheskogo-universiteta-v-kontseptsyah-nemetskih-uchenyh>.
 29. Яковлев А. О. ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ ОСВІТИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ І АНАЛІТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ [Электронный ресурс] / Яковлев А. А. // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/filosofskie-kontseptsii-obrazovaniya-metodologicheskii-i-analiticheskii-potentsial>.
 30. Ясперс, Карл. Идея университета/ Карл Ясперс ; Пер. с нем. Т. В. Тягуновой; ред. перевода О. Н. Шпарага ; под общ. ред. М. А. Гусаковского. – Минск : БГУ, 2006. – 159 с. : ил. – (Universitas).